

valencià i la Mallorca pre-jaumina: car no podem vacillar a reconèixer en aquell *Xiuert*, el nom de la zona entorn de la gran fortalesa de Xivert, al N. d'Alcalà.

Quant a fer venir els dos noms d'un dual àr. vg. *Artani*, cuitem a descartar-ho, entre altres raons, com a incompatible aqueix *-ni* amb la term. *-ana*, constant en la documentació medieval d'*Artana*, des del temps dels moros, en totes les dades medievals. Més seriós fóra, si tinguéssim base suficient per concretar ART- com a mot viu i comprovable de data romana o pre-romana, postular una doble o triple alternativa adjectival PAGUS ART-ANUS/TERRA ARTANA/VALLIS ARTANA, que hauria donat naixença respectivament a *Artà*, a *terra Artana* (J. I) i a la VALLIS ARTANA del *Rept.* de València.

El caràcter aborigen d'aquest ART- en aquests llocs, s'assegura encara un poc més si observem que *Artesa* (avui llogaret agr. a Onda), situat immediat al Nord d'*Artana* (uns 5 k.), figura ja també un cop en el *Rept.* de València, citat com *Artea*.³

La terminació d'aquest és la terminació *-esa* de la gran sèrie de NLL pre-romans del domini cat.: *Olesa/Albesa/Manresa/Ardesa/Utxesa/Montesa/Anesa* (supra), i els tres *Artesa* (de Segre, de Lleida, d'Onda); sinó que ací, en el *Rept.*, apareix modificat en *-ea*, segons l'alternança tipus *pobrea/pobresa*.

2) *Artedo*, Serrat d'~ (*artédo*), te. Bivils (XIX, 129), i Terrado l'anota a Noals, com a pda. tirant a Bivils. Ja figura, citat junt amb Bivils, en un doc. de 1074 (MDuque, *Docs. Ovarra*, 141.5, escrit segons sembla *Arteium*). Veg. *DECat* 1, 364b19. De formació semblant (sufix colle. pl. *-ARES = -ETUM* d'aquell): *font d'Artès* te. de Vilaller (XIX, 157). Provenent, tot, del nom de planta *art = 'arç'* (cf. *Ars, Arsóv*, supra).

3) Si *Artedo*, com sembla, prové d'un derivat del fitònim, format amb el sufix colle. *-ETUM*, del conegut diminutiu *-ETULUM* devia venir un *Artell*, que sembla haver-se mantingut amb funció apel·lativa, encara fins al S. XI, en el centre del Princ.: citat junt amb Lord i «Miravé --- Sulsona --- *ad ipso Artello*» en doc. de 1068 (Arx. de Sols.). El *DAG* registra *Artell* i *Artells* a Bna.; cognoms que *AlcM* assenyala en cinc pobles del CpTarr. i a Tortosa i Lleida.

Si provem d'elaborar més en el filó d'explicació que sembla presentar-s'hi, en comú per a *Artana* i *Artà*, amb sufixos coneguts, ens preguntarem si no hi podríem rastrejar alguna pista comuna amb altres conspicus NLL catalans que terminen en sufixos menys coneguts, però d'aura tots ells pre-romana.

En efecte, la inicial ART- es va repetint en *Artesa, Artés, Arties* i els alt-arag. *Artaso/Artasona*. ¿Hi ha fets geogràfics que donin peu a sospitar-hi l'ibero-basc ARTE amb el significat de 'entremig'? podríem suposar, com a cosa de tots ells, la situació a la sortida d'una vall o conca entremig de grans brancs de serra o rengleres de serrats. *Artana* és a l'entrada de la gran vall (que ja designa, hem vist, en el *Rept.*) entre els dos grans brancs en què es bifurca, davallant cap a la Plana, la Serra d'Espadà. *Arties* (< *-INAS*), a l'eixida de

la gran *Valarties*, que baixa a la Garona, emmarcada entre la gran serra que hi baixa des de Pujoalbo, i el gran massís que s'aboca en massa sobre la Garona, des del Tuc de Salana. *Artà* es troba en una gran vall entremig de la línia de serrats Capdepera-Moreia i la de Canyamel-Alpara. El terme d'*Artesa* coincideix amb una gran fondalada, oberta damunt el Segre, entre els serrats Montsonís-Salgar, per una banda, i els que, des de Tudela i Colldelrat, davallen al Segre cap al Pont d'Alentorn. *Artés* (-ÈSSE) és a la sortida de la Riera de Malrubí, que baixa entre la serra de Calders i la turonada que va vorejant la Gavarresa.

En tots ells tenim una terminació ben analitzada com integrant de NLL pre-romans del territori pireno-romànic (car també *-INAS, -ANT, -AN, -ANA* ho són, conjuntament); de cada un d'ells donarem després un article.

I acabem amb dos noms del NE. d'Aragó d'aire ibèric inequívoc. *Artasona*, avui «lugar» mer agregat del mun. d'El Grado; però població antigament important, que obtingué carta de població ja en l'any 1134 (*Bo. Hi. Ge. Bajo-Ar.* 1, 148). El nom ens recorda el de *Tarazona*, car aquest fou *TURIASO, -SONIS*, en ibero-llatí (de *TURIASO*, amb accentuació radical i imela, prové *Toris*, en els alts de l'Horta de Val.); i si aquí veiem la mateixa alternància entre *LO* i *-ON(A)* que en tants iberismes (*Tàrrrega/TARRÀCQ > Tarragona, ILURO/Alarona* etc.), també al costat de *Artasona* podem posar *Artaso*, «lugar» agregat de Latre, en una afrau del vesant Nord de la S^a de Guara. Quant a *Artasona* és a la sortida del llarg congost del Cinca que avui s'ha usat per al *Pantano de El Grado*.

En total: no mancaria base geogràfica per a una teoria que tots aquests noms es derivin d'un ibero-basc ARTE 'entremig'. Però no la podem acceptar en ferme (ni sabem si es podrà pendre ben seriosament) tenint en compte que el basc *-arte* és una postposició: *Iri-arte, Mendi-arte, Etx-arte, Anabi-t-arte*; no pas una preposició o prefix; que, per tant, mai no pot entrar com a primer membre en un compost: és evident que *Arties* no pot ser, com s'ha dit, 'entre dues aigües' en basc, car això és *Uriarte*.

En el que podríem pensar —en tots s'hi presta el paisatge— és en compostos de *arte* 'alzina'. Però l'alternativa més fundada ens la dona la colpadora semblança amb el nom de déu aquità, *Artabe/Artehe/Arteie*, documentat en moltes inscripcions del Comenge, o sigui justament a la sortida de la V. d'Aran, on es troba *Arties*; veg. els detalls més avall, en la nota respectiva. Si tenim en compte que els sufixos *-ÈSSE* (d'*Artés*), *-ES(IA)* (d'*Artesa*), *-ASO* (d'*Artaso(na)*), *-AN(A)* (d'*Artana* i *Artà*) són també pre-romans, aplicables a una arrel ibero-aquitana, no hi hauria tampoc objeccions fermes a veure en altres noms d'aquest grup l'arrel d'aquest teònim. O en tots: majorment pensant que és idea conciliable amb la d'«alzina», ateses les creences druídiques tan esteses en la Gàl·lia i en l'àmbit alpino-pirinenc.

¹ Una de les reservades, amb data 1238, per a conquistadors feudataris: aquesta, per a G. Romeu. —